(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

2023-1-SCR-931

श्री राम श्रीधर चिमूरकर

विरुद्ध

भारतीय संघराज्य आणि इतर

(दिवाणी अपील क्रमांक - ३८६/२०२३)

१७ जानेवारी २०२३

[न्यायमूर्ती - के. एम. जोसेफ आणि न्यायमूर्ती - बी. व्ही. नागरथना.]

केंद्रीय नागरी सेवा (निवृत्तीवेतन) नियम, १९७२ – कलम ५४ (१४) (ब) –निवृत्तीवेतन नियम - सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर दत्तक घेतले - दत्तक मुलाला निवृत्तीवेतन चा दावा करण्याचा अधिकार - निवृत्त अधीक्षक 'एस' यांचे १९९४ मध्ये निधन झाले - त्यांच्या पत्नीने १९९६ मध्ये अपीलकर्त्याला दत्तक घेतले - अर्जदाराने मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या कुटुंबियांना देय कौटुंबिक निवृत्तीवेतनाचा दावा केला - सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलांना कुटुंब निवृत्ती वेतन मिळू शकत नाही, या कारणावरून अपीलकर्त्याचा दावा फेटाळण्यात आला - कॅटने उत्तरवादींना अपीलकर्त्याच्या दाव्याचा विचार करण्याचे निर्देश दिले - उच्च न्यायालयाने कॅटने दिलेला निर्णय बदलला - उच्च न्यायालयाने असे नमूद केले की, अपीलकर्ता येथे मृत सरकारी कर्मचाऱ्याने कायदेशीररित्या दत्तक घेतलेला असता, तो

कौटुंबिक निवृत्ती वेतन मिळण्याचा हक्कदार असू शकतो, जे तात्काळ प्रकरणामध्ये नव्हते - अपीलावर असे म्हटले आहे: सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांच्या ५४ (१४)(बी) अंतर्गत सूचीबद्ध केलेले वारस हे मृत सरकारी कर्मचाऱ्याचे तात्काळ अवलंबित आहेत – सीएस (सीसीएस) नियमांच्या ५४ (१४)(बी) नियमानुसार, कुटुंबातील सदस्याचा मृत सरकारी कर्मचाऱ्याशी जवळचा संबंध असणे आवश्यक आहे आणि तो त्याच्या हयातीत त्याच्यावर अवलंबून असला पाहिजे - 'कुटुंब' या शब्दाची व्याख्या वाढवून त्या व्यक्तींचा समावेश करता येणार नाही जे त्याच्या मृत्यूच्या वेळी सरकारी कर्मचाऱ्यावर अवलंबून ही नव्हते - संदर्भानुसार अशा व्यक्तींचा मृत सरकारी कर्मचाऱ्याशी संबंध किंवा संबंध थेट असावा आणि दूरस्थ नसावा - त्यामुळे, सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर, मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने दत्तक घेतलेला मुलगा किंवा मुलगी, या नियमानुसार 'कुटुंब' या व्याख्येत समाविष्ट करता येणार नाही.

हिंदू दत्तक व निर्वाह अधिनियम, १९५६ : कलम ८ व १२ - दत्तक घेण्याचा परिणाम – कौटुंबिक निवृत्तीवेतन वर - विधवेने दत्तक घेतल्यावर दत्तक घेतलेला मुलगा किंवा मुलगी विधवेच्या मृत पतीच्या कुटुंबातील सदस्य समजली जाते - हिंदू कायद्यांतर्गत दत्तक घेतलेल्या मुलाचे हक्क आणि कौटुंबिक निवृत्तीवेतन काढण्याचे त्याचे अधिकार यात महत्त्वपूर्ण फरक आहे, ज्यामुळे सरकारी तिजोरीवर भार पडतो - सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४)(बी)(ii) मधील "दत्तक" हा शब्द, कौटुंबिक पेन्शन मंजूर करण्याच्या संदर्भात, सरकारी कर्मचाऱ्याने त्याच्या/तिच्या हयातीत

घेतलेल्या दत्तकपुरता मर्यादित असणे आवश्यक आहे, आणि सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर हयात असलेल्या पती/पत्नीने दत्तक घेतल्याच्या प्रकरणापर्यंत त्याचा विस्तार केला जाऊ नये.

सूत्र वचन - ते त्याच्या साह्याने ओळखले जाते" स्पष्ट केले आणि चर्चा केली.

न्यायालयाने अपील फेटाळून लावत असे अधिनिर्णित केले कि –

१. एचएएमए अधिनियम, १९५६ मधील तरतुदी हिंदू विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलाचे हक्क फक्त व्हिसा-त्याच्या दत्तक कुटुंबासाठी निर्धारित करतात. हिंदू विधवेच्या दत्तक मुलाचे हक्क आणि हक्क, जसे हिंदू कायद्यात उपलब्ध आहे, त्याच्या दत्तक कुटुंबाविरूद्ध, अशा दत्तक मुलासाठी, सरकारच्या विरोधात, विशेषत: प्रचलित पेन्शन नियमांद्वारे शासित असलेल्या प्रकरणात, स्वयंसिद्धपणे असे मानले जाऊ शकत नाही. एचएएमए अधिनियम, १९५६ च्या तरतुदी, सामान्यत: हिंदू स्त्रीच्या मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेण्याच्या क्षमतेशी आणि अशा दत्तक घेतल्यावर होणाऱ्या परिणामांशी संबंधित आहेत. या तरतुदी हिंदू कायद्यांतर्गत अपीलकर्त्यासारख्या दत्तक घेणाऱ्याच्या हक्कांशी संबंधित नसून, सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांखालील त्याच्या हक्कांशी आणि हक्कांशी संबंधित नसलेल्या तात्काळ प्रकरणात जास्त मदत करत नाहीत. हिंदू कायद्यानुसार दत्तक घेतलेल्या मुलाचे अधिकार आणि कौटुंबिक पेन्शन घेण्याचा अधिकार यात महत्त्वाचा फरक आहे, ज्यामुळे सरकारी तिजोरीवर बोजा पडतो. त्यामुळे सीसीएस (निवृत्तीवेतन)

नियमांच्या नियम ५४ (१४) (बी) नुसार अपीलकर्त्याचे हक्क आणि हक्क निश्चित करणे आवश्यक आहे. [परिच्छेद १०] [९४३-डी-जी]

२. कायद्यातील "च्या संबंधात" या वाक्यांशाचा वापर एखाद्या व्यक्तीला किंवा वस्तूला दुसऱ्या व्यक्तीशी किंवा वस्तूशी जोडण्यासाठी किंवा संबंधात आणण्यासाठी आहे. अशा सहवासाचे किंवा संबंधाचे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष स्वरूप संदर्भावर अवलंबून असते. सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांच्या नियम ५४(१४)(बी) मध्ये, "सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संबंधात" हा वाक्यांश सूचित करेल की त्याखाली सूचीबद्ध व्यक्तींच्या श्रेणी, जसे की पत्नी, पती, न्यायालयीन विभक्त पत्नी किंवा पती, मुलगा. किंवा पंचवीस वर्षांची झालेली अविवाहित मुलगी, दत्तक मुलगा किंवा मुलगी इत्यादींना मृत सरकारी नोकराच्या सहवासात आणण्याचा प्रयत्न केला जातो. संदर्भानुसार अशा व्यक्तींचा मृत सरकारी कर्मचाऱ्याशी संबंध किंवा संबंध थेट असावा आणि दूरस्थ नसावा. या नियमानुसार कुटुंबातील सदस्याचे मृत सरकारी कर्मचाऱ्याशी जवळचे संबंध असणे आवश्यक आहे आणि तो त्याच्या हयातीत त्याच्यावर अवलंबून असावा. त्यामुळे सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने दत्तक घेतलेला मुलगा किंवा मुलगी सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमावलीच्या नियम ५४ (१४) (ब) अन्वये 'कुटुंब' या व्याख्येत समाविष्ट करता येणार नाही. कौटुंबिक निवृत्तीवेतन हे मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या आश्रितांना संकटातून बाहेर काढण्यासाठी आणि त्यांना काही प्रमाणात मदत करण्यासाठी एक साधन म्हणून तयार करण्यात आले होते. त्यामुळे

'कुटुंब' या शब्दाची व्याख्या वाढवून त्या व्यक्तींचा समावेश करता येणार नाही, जे सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूच्या वेळी त्याच्यावर अवलंबून ही नव्हते. [परिच्छेद ११.१ व १२] [९४४-एच; ९४५-ए-डी; ९४६-बी]

३. "ते त्याच्या साह्याने ओळखले जाते" या तत्त्वामध्ये वर्णन केलेली तत्वे सध्याच्या प्रकरणात लागू केली जाऊ शकते. एखाद्या वाक्याचा अर्थ त्याच्या सभोवतालच्या शब्दांचा विचार करून लावला पाहिजे, असे या तत्त्वात म्हटले आहे. सध्याच्या प्रकरणात, सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (बी) अंतर्गत सूचीबद्ध वारस हे मृत सरकारी कर्मचाऱ्याचे जवळचे आश्रित आहेत. त्यामुळे मृत्यूपूर्वी सरकारी कर्मचाऱ्यावर अवलंबून नसलेल्या व्यक्तींना सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमावलीच्या नियम ५४ (१४) (ब) अन्वये 'कुटुंब' या व्याख्येत समाविष्ट करता येणार नाही. [परिच्छेद १२.१] [९४६-सी-ई]

विजयलक्ष्मम्मा विरुद्ध बी. टी. शंकर, (२००१) ४ एससीसी ५५८: [२००१] २ एससीआर ७६९ - लागू नाही.

डॉयपॅक सिस्टीम्स प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध भारत सरकार , (१९८८) २ एससीसी २९९ : [१९८८] २ एससीआर ९६२; पूनमल विरुद्ध भारत सरकार, (१९८५) ३ एससीसी ३४५ : [१९८५] ३ एससीआर १०४२ - यावर अवलंबून आहे.

सावन राम विरुद्ध कलावंती, ए.आय.आर. १९६७ एससी १७६१ :

[१९६७] एससीआर ६८७; सीताबाई विरुद्ध रामचंद्र, ए.आय.आर.

१९७० एससी ३४३ : [१९७०] २ एससीआर १ - संदर्भित.

निर्णय विधी संदर्भ

[२००१] २ एससीआर ७६९	लागू नाही	परिच्छेद १५
[१९८८] २ एससीआर ९६२	अवलंबून असलेले	परिच्छेद ११
[१९८५] ३ एससीआर १०४२	अवलंबून असलेले	परिच्छेद १२
[१९६७] एससीआर ६८७	संदर्भित केले	परिच्छेद ९.१
[१९७०] २ एससीआर १	संदर्भित केले	परिच्छेद ९.२

दिवाणी अपिलीय अधिकार क्षेत्र :दिवाणी अपील क्रमांक ३८६/२०२३

मुंबई उच्च न्यायालय नागपूर खंडपीठाने याचीका क्रमांक २११०/२००३ मधील ३०.११.२०१५ च्या निर्णय व आदेशावरून.

अपीलकर्त्याचे वकील - श्रीमती के. शारदा देवी, आर. विजय नंदन रेड्डी, व्ही. कृष्णा स्वरूप,

उत्तरवादी करीता वकील - माधवी दीवान, एएसजी गुरमीतसिंग मक्कर, वैशाली वर्मा, विमला सिन्हा, विशाखा.

न्यायालयाचा निकाल न्यायमूर्ती – नागरथना यांनी दिला.

१. अनुमती देण्यात आली.

२. हे अपील मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या नागपूर खंडपीठाच्या दिनांक ३० नोव्हेंबर २०१५ च्या निकालाचे समर्थन करते ज्यामध्ये रिट याचिका क्र. २११०/२००३ उत्तरवादींनी दाखल केली होती. परिणामी, केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई यांनी दिनांक १९ जुलै २००२ रोजी दिलेला निर्णय आणि आदेश, ज्याद्वारे अपीलकर्त्याने दाखल केलेला मूळ अर्ज येथे मंजूर करण्यात आला होता, तो रद्द करण्यात आला आहे.

३. थोडक्यात सांगायचे तर, तात्काळ अपीलला कारणीभूत ठरणारी तथ्ये खालीलप्रमाणे आहेत.

> ३.१. श्रीदर चिमुरकर हे उत्तरवादी क्रमांक २, उपसंचालक आणि राष्ट्रीय नमुना सर्वेक्षण संस्था, फील्ड झोनल कार्यालय, नागपूर यांच्या कार्यालयात अधीक्षक म्हणून कार्यरत होते आणि १९९३ मध्ये सेवानिवृत्त झाले. १९९४ मध्ये निधन वेळी ते निपुत्रिक होते, त्यांच्या मागे फक्त त्यांची विधवा पत्नी, म्हणजे माया मोटघरे होती, जिने ६ एप्रिल १९९६ रोजी म्हणजेच श्रीधर

चिमुरकर यांच्या मृत्यूनंतर सुमारे दोन वर्षांनी अपीलकर्ता श्री राम श्रीधर चिमुरकर यांना मुलगा म्हणून दत्तक घेतले.

३.२. श्रीधर चिमूरकर यांच्या मृत्यूनंतर त्यांची पत्नी माया मोटघरे व अपीलकर्ते हे अर्जदाराचे नैसर्गिक वडील प्रकाश मोटघरे यांच्या मालकीच्या घराच्या काही भागात राहत होते. त्यानंतर एप्रिल १९९८ मध्ये माया मोटघरे यांनी चंद्र प्रकाश या विधुराशी विवाह केला आणि त्यांच्यासोबत जनकपुरी, नवी दिल्ली येथे राहू लागली.

३.३. उपरोक्त पार्श्वभूमीवर , अपीलकर्त्याने दिनांक १८ जानेवारी २००० रोजी या संदर्भातील पत्राद्वारे, मृत सरकारी कर्मचारी, श्रीदर चिमुरकर यांच्या कुटुंबाला देय असलेल्या कौटुंबिक निवृत्तिवेतनचा दावा उत्तरवादींकडून केला. सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलांना केंद्रीय नागरी सेवा (निवृत्तिवेतन) नियम, १९७२ (यापुढे संक्षिप्ततेसाठी "सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियम" म्हणून संदर्भित) नियम ५४ (१४) (बी) नुसार कुटुंब निवृत्ती वेतन मिळण्यास पात्र होणार नाही या आधारावर अपीलकर्त्याचा दावा नाकारण्यात आला. प्रतिवादींचा निर्णय

२३ फेब्रुवारी २००० च्या पत्राद्वारे अपीलकर्त्याला कळविण्यात आला होता.

३.४. कौटुंबिक निवृत्तिवेतनाचा दावा उत्तरवादींनी फेटाळून लावल्याने व्यथित झालेल्या अपीलकर्त्याने केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई यांच्याकडे ओ.ए.क्रमांक २१६६/२००१ हा मूळ अर्ज दाखल करून उत्तरवादींचा २३ फेब्रुवारी २००० रोजीचा आदेश बेकायदेशीर व घटनाबाह्य ठरवून रद्द करण्याची विनंती केली. शिवाय, अपीलकर्ता हा मृत सरकारी कर्मचाऱ्याचा दत्तक मुलगा आहे आणि त्यामुळे तो कौटुंबिक निवृत्ती वेतन मिळण्यास पात्र आहे, अशी घोषणाही मागितली होती.

३.५. केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई यांनी १९ जुलै २००२ च्या आदेशाद्वारे अपीलकर्त्याने दाखल केलेला चा ओ.ए.क्रमांक २१६६/२००१ मंजूर केला आणि प्रतिवादींना मृत सरकारी कर्मचारी श्रीधर चिमूरकर यांचा दत्तक मुलगा मानून कौटुंबिक पेन्शनसाठी अर्जदाराच्या दाव्याचा विचार करण्याचे निर्देश दिले. न्यायाधिकरणाचे ठळक निष्कर्ष खालीलप्रमाणे काढले जाऊ शकतात;

i) सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमावलीच्या नियम ५४ (१४) (ब) मध्ये सुरुवातीला सरकारी कर्मचाऱ्याने निवृत्तीनंतर जन्मलेल्या किंवा दत्तक घेतलेल्या मुला-मुलींना कौटुंबिक निवृत्तीवेतनच्या लाभापासून वगळण्यात आले होते. मात्र, १९९० व १९९३ मध्ये या नियमात सुधारणा करून निवृत्तीनंतर जन्मलेल्या किंवा दत्तक घेतलेल्या मुलांवरील कौटुंबिक पेन्शन मागण्यावरील बंदी काढून टाकण्यात आली.

उत्तरवादींचा दिनांक २३ फेब्रुवारी २००० चा आदेश उपरोक्त दुरुस्त्या लक्षात घेता टिकणार नाही.

ii) हिंदू दत्तक व निर्वाह अधिनियम, १९५६ च्या कलम ८ व १२ नुसार (थोडक्यात 'एचएएमए' अधिनियम) हिंदू पुरुषाची विधवा तिच्या मृत पतीकडून त्यासंबंधी कोणतेही निर्देश/ इच्छा व्यक्त न करता मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेण्यास सक्षम आहे. विधवेने दत्तक घेतल्याचा परिणाम असा होईल की दत्तक घेतलेले मूलही तिच्या मृत पतीचेच मूल मानले जाईल. विजयलक्ष्मम्मा विरुद्ध बी. टी. शंकर, (२००१) ४ एससीसी ५५८ ("विजयलक्ष्मम्मा").

iii) माया मोटघरे यांनी अपीलकर्त्याला दत्तक घेणे म्हणजे तिचे मृत पती श्रीधर चिमूरकर यांनीही अपीलकर्त्याला दत्तक घेणे मानले जाईल.

३.६. न्यायाधिकरणाच्या निर्णयामुळे आणि आदेशाने नाराज होऊन, प्रतिवादींनी मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या नागपूर खंडपीठासमोर रिट याचिका क्र. २१११०/२०१३ दाखल करून त्यास आव्हान दिले.

३.७. ३० नोव्हेंबर २०१५ रोजीच्या निर्णयाद्वारे आणि आदेशाद्वारे उच्च न्यायालयाने ही रिट याचिका मंजूर केली आणि १९ जुलै २००२ रोजी केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई यांनी दिलेला निर्णय आणि आदेश बदलला. म्हणून मूळ अर्जदाराचे हे अपील.

पुढे जाण्यापूर्वी, अपीलकर्त्याने दाखल केलेल्या रिट याचिकेला परवानगी देण्याबाबत उच्च न्यायालयाचा युक्तिवाद खालीलप्रमाणे समजून घेणे उपयुक्त ठरेल;

i) अपीलकर्ता येथे मृत सरकारी कर्मचाऱ्याने कायदेशीररित्या दत्तक घेतल्यास कौटुंबिक निवृत्ती वेतन मिळण्यास पात्र ठरू शकला असता, जे तात्काळ प्रकरणामध्ये नव्हते.

ii) लवादाने एचएएमए अधिनियम, १९५६ च्या कलम ८ आणि १२ वर अवलंबून राहून चूक केली आहे, जे सामान्यत: हिंदू विधवेने दत्तक घेण्याशी संबंधित आहे.

iii) सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांचा तो नियम ५४ (१४) (बी) सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने दत्तक घेण्याशी संबंधित नाही.

४. आम्ही विद्वान वकील, श्रीमती के. शारदा देवी, अपीलकर्त्याच्या वतीने हजर होताना ऐकले आहे आणि भारताच्या अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल श्रीमती माधवी गोराडिया दिवान, भारतीय संघाच्या वतीने हजर झाले आहेत, आणि अभिलेखावरील सामग्रीचा अभ्यास केला आहे.

सादरीकरण:

५. अपीलकर्त्याच्या वतीने उपस्थित असलेल्या विद्वान वकील श्रीमती के. शारदा देवी यांनी सुरुवातीला असा युक्तिवाद केला की उच्च न्यायालयाने हिंदू विधवेच्या दत्तक घेण्याच्या क्षमतेवरील कायद्याची कदर न करता, न्यायाधिकरणाच्या निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप करून चूक केली.

५.१. असा दावा पुढे करण्यात आला एचएएमए अधिनियम, १९५६ च्या तरतुदींनुसार, हिंदू विधवेने घेतलेले दत्तक हे देखील तिच्या मृत पतीने घेतलेले दत्तक मानले जाईल, आणि कायद्याची ती स्थिती पाहता, उच्च न्यायालयाने न्यायाधिकरणाच्या निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप केला आहे. अशा

मताला या न्यायालयाने विजयालक्ष्मीम्मामध्ये पुष्टी दिली आहे ज्यामध्ये हिंदू विधवेने दत्तक घेतल्यास तिच्या पतीनेही दत्तक घेतल्याचे मानले जाईल अशी घोषणा करण्यात आली होती.

५.२. सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (बी) च्या मजकुरावर ही विश्वास ठेवण्यात आले होते, जसे की ते सुरुवातीला होते, उलट दुरुस्तीनंतर वरील तरतुदीच्या मजकुरासह १९९० आणि १९९३ मध्ये निवृत्तीनंतर जन्मलेल्या किंवा दत्तक घेतलेल्या मुलांवरील कौटुंबिक पेन्शन मागण्यावरील बंदी नंतरच्या सुधारणांद्वारे काढून टाकण्यात आली. त्यामुळे, सरकारी कर्मचाऱ्याच्या निवृत्तीनंतर कधीही दत्तक घेतलेली मुले, ज्यामध्ये सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने त्याच्या मृत्यूनंतर दत्तक घेतलेल्या मुलांचा समावेश होतो, त्यांचा कुटुंब निवृत्ती वेतन देण्याच्या उद्देशाने 'कुटुंब' या व्याख्येत समावेश केला जावा.

५.३. शास्त्रीय हिंदू कायद्यांतर्गत असलेल्या स्थितीच्या विपरीत, एचएएमए अधिनियम, १९५६ च्या तरतुदींनुसार हिंदू स्त्री दत्तक घेण्यास केवळ तिच्या पतीच्या आदेशानुसार किंवा त्याच्या संमतीच्या मागणीनुसारच नाही तर ती तिच्या स्वत: च्या

अधिकाराने देखील पात्र आहे. तसेच त्यातील कलम १२ मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की, दत्तक घेतलेल्या मुलाचे त्याच्या जन्माच्या कुटुंबाशी कोणतेही संबंध नसतील आणि केवळ त्याच्या दत्तक कुटुंबाशी संबंध असतील. वरील प्रस्तावांचे एकत्रित वाचन केल्यावर जे लक्षात येते ते असे की, हिंदू विधवेने दत्तक घेतल्यास अशा प्रकारे दत्तक घेतलेले मूल आणि तिचा मृत पती यांच्यात नाते निर्माण होईल.

त्या संदर्भात असे सादर करण्यात आले की येथे अपीलकर्त्याचे केवळ त्यांची दत्तक आई माया मोटघरे यांच्याशीच नाही तर त्यांचे मृत पती श्रीदार चिमुरकर यांच्याशी देखील संबंध असतील, कारण दत्तक घेण्याच्या तारखेला तिने पुनर्विवाह केला नव्हता. अपीलकर्त्याच्या दत्तक घेण्याच्या तारखेला माया मोटघरे ही श्रीदर चिमुरकर यांची विधवा होती आणि म्हणूनच, अपीलकर्ता श्रीदार चिमुरकर यांची देखील दत्तक पुत्र असेल आणि अशा दत्तक घेण्याचे सर्व सूचीबद्ध परिणाम अनिवार्यपणे होतील.

वरील युक्तिवादांसह, उच्च न्यायालयाचा वादग्रस्त निकाल बाजूला ठेवून आणि न्यायाधिकरणाचा निकाल पुनर्संचयित

करून सध्याचे अपील मंजूर करावे अशी प्रार्थना करण्यात आली.

उलटपक्षी, भारतीय संघाच्या वतीने उपस्थित असलेल्या विद्वान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल श्रीमती माधवी गोराडिया दिवाण यांनी असे म्हटले की, वादग्रस्त निकाल कायद्याच्या निर्दोष मूल्यांकनावर आधारित आहे आणि या न्यायालयाच्या हस्तक्षेपाचे आवाहन करत नाही.

६.१. असे सादर करण्यात आले की, सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (ब) मध्ये सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्युनंतर त्याच्या विधवेने दत्तक घेतल्यास त्याचा समावेश होत नाही. म्हणून, अपीलकर्त्याला कुटुंब निवृत्तीवेतन देण्यासाठी या नियमाचा वापर करता येणार नाही. सीसीएस (निवृत्तीवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (ब) अंतर्गत प्रदान केल्याप्रमाणे, सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संबंधात 'कुटुंब' ची व्याख्या इतकी विस्तृत नाही की सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने त्याच्या मृत्यूनंतर दत्तक घेतलेल्या मुलाला त्याच्या व्याप्तीत समाविष्ट केले जाऊ शकेल.

६.२. असा युक्तिवाद करण्यात आला की अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांनी १९५६ च्या एचएएमए अधिनियमाच्या कलम

८ आणि १२ वर ठेवलेला विश्वास चुकीचा होता. सदर तरतुदी केवळ हे मान्य करतात की एक हिंदू महिला, ज्यामध्ये विधवा देखील समाविष्ट आहे, सदर कायद्याच्या तरतुदींनुसार मूल दत्तक घेऊ शकते. तथापि, सदर तरतुदी या प्रकरणाशी अप्रासंगिक आहेत, जे केवळ हिंदू विधवेच्या दत्तक घेण्याच्या क्षमतेच्या प्रश्नाशी संबंधित नाही तर सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर हिंदू विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलाला कुटुंब निवृत्तीवेतन मिळण्याच्या हक्काच्या मुद्द्यांशी संबंधित आहे.

६.३. पुढे असा युक्तिवाद करण्यात आला की, मृत सरकारी कर्मचारी श्रीदार चिमुरकर यांच्या विधवा असलेल्या माया मोटघरे यांनी अपीलकर्त्याला दत्तक घेतले होते, ते त्यांच्या सेवेतून निवृत्तीच्या तारखेशी संबंधित नाही. त्यामुळे, श्रीदर चिमुरकर यांचा दत्तक मुलगा म्हणून अपीलकर्ता कुटुंब निवृत्तिवेतनाचा दावा करू शकत नाही.

वरील युक्तिवादांसह,उत्तरवादींच्या वतीने अशी विनंती करण्यात आली की सध्याचे अपील निरर्थक असल्याने ते फेटाळण्यात यावे आणि उच्च न्यायालयाच्या वादग्रस्त निकालाची पुष्टी करावी.

विचारात घेण्यासारखे मुद्दे:

७. संबंधित पक्षांच्या विद्वान वरिष्ठ वकील आणि विद्वान वकिलांच्या सादरीकरणाच्या संदर्भात, खालील मुद्दे विचारात घेतले पाहिजेत:

i. सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर, त्याच्या विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलाला, सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (ब) अंतर्गत 'कुटुंब' च्या व्याख्येच्या कक्षेत समाविष्ट केले जाईल का आणि म्हणून ते या नियमांनुसार देय कुटुंब पेन्शन मिळविण्यास पात्र असतील का?

ii. काय आदेश देण्यात आले?

कायदेशीर योजना :

८. पुढे जाण्यापूर्वी, एचएएमए अधिनियम, १९५६ आणि सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांमधील संबंधित तरतुदींचा संदर्भ घेणे उपयुक्त ठरेल.

८.१. एचएएमए अधिनियम, १९५६ हिंदूंमध्ये दत्तक घेण्याच्या आणि भरणपोषणाशी संबंधित कायद्याचे संहिताकरण करण्याचा प्रयत्न करतो. कायद्याचा दुसरा भाग दत्तक घेण्याशी संबंधित आहे आणि इतर गोष्टींबरोबरच दत्तक घेण्याची पद्धत,

दत्तक घेण्यामुळे निर्माण होणारे कायदेशीर दायित्वे आणि दत्तक घेतल्यानंतर होणारे परिणाम विहित करतो.

८.२. सदर कायद्याच्या कलम ५ मध्ये अशी तरतूद आहे की कायद्यातील तरतुदींनुसार वगळता हिंदू कोणताही दत्तक घेऊ शकत नाही; आणि कायद्याच्या तरतुदींचे उल्लंघन करून घेतलेला कोणताही दत्तक रद्दबातल ठरेल आणि त्यामुळे दत्तक घेतलेल्या व्यक्तीच्या बाजूने दत्तक कुटुंबात कोणतेही अधिकार निर्माण होणार नाहीत किंवा त्याच्या किंवा तिच्या जन्माच्या कुटुंबातील कोणत्याही व्यक्तीचे अधिकार नष्ट होणार नाहीत. पुढे, सदर कायद्याअंतर्गत वैध दत्तक घेण्याच्या आवश्यकतांची यादी कलम ७ मध्ये दिली आहे. कलम ७ मध्ये हिंदू पुरुषाच्या दत्तक घेण्याच्या क्षमतेचा समावेश आहे, तर कलम ८ मध्ये हिंदू स्त्रीच्या दत्तक घेण्याच्या क्षमतेचा समावेश आहे. कलम ८ या प्रकरणाशी संबंधित आहे आणि उपयुक्तपणे खालीलप्रमाणे उद्धृत केले आहे:

"८. हिंदू महिलेची दत्तक घेण्याची क्षमता. निरोगी मनाची आणि अल्पवयीन नसलेली कोणतीही हिंदू महिला मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेण्याची क्षमता बाळगते: परंतु, जर तिचा पती जिवंत

असेल, तर ती तिच्या पतीच्या संमतीशिवाय मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेणार नाही, जोपर्यंत पतीने पूर्णपणे आणि शेवटी जगाचा त्याग केला नसेल किंवा हिंदू राहण्याचे थांबवले नसेल किंवा सक्षम अधिकारक्षेत्राच्या न्यायालयाने तिला अस्वस्थ मनाचे घोषित केले नसेल."

८.३. या प्रकरणाशी संबंधित असलेल्या एचएएमए अधिनियम, १९५६ च्या कलम १२ मध्ये दत्तक घेण्याचे परिणाम किंवा परिणाम सूचीबद्ध केले आहेत. यामध्ये अशी तरतूद आहे की दत्तक घेतलेल्या मुलास दत्तक घेतल्याच्या तारखेपासून सर्व कारणांसाठी त्याच्या किंवा तिच्या दत्तक वडिलांचे किंवा आईचे मूल मानले जाईल आणि अशा तारखेपासून, त्याच्या किंवा तिच्या जन्माच्या कुटुंबातील मुलाचे सर्व संबंध तोडले जातील आणि दत्तक कुटुंबात दत्तक घेतल्याने निर्माण झालेल्या संबंधांनी बदलले जातील. सदर तरतूद खालीलप्रमाणे आहे:

“१२. दत्तक घेण्याचे परिणाम. — दत्तक घेतलेल्या मुलास दत्तक घेतल्याच्या तारखेपासून सर्व कारणांसाठी त्याच्या किंवा तिच्या दत्तक वडिलांचे किंवा आईचे मूल मानले जाईल आणि त्या तारखेपासून त्याच्या किंवा तिच्या जन्माच्या कुटुंबातील मुलाचे सर्व संबंध तोडले जातील आणि दत्तक कुटुंबात दत्तक

घेतल्याने निर्माण झालेल्या संबंधांनी बदलले जातील असे मानले जाईल:

परंतु - (अ) मूल अशा कोणत्याही व्यक्तीशी लग्न करू शकत नाही ज्याच्याशी तो किंवा ती त्याच्या किंवा तिच्या जन्माच्या कुटुंबात राहिली असती तर लग्न करू शकली नसती;

(ब) दत्तक घेण्यापूर्वी दत्तक मुलामध्ये निहित असलेली कोणतीही मालमत्ता अशा व्यक्तीकडे निहित राहील, जर असेल तर, अशा मालमत्तेच्या मालकीशी संबंधित असलेल्या जबाबदाऱ्यांच्या अधीन, ज्यामध्ये त्याच्या किंवा तिच्या जन्माच्या कुटुंबातील नातेवाईकांना सांभाळण्याचे बंधन समाविष्ट आहे.

(क) दत्तक मूल कोणत्याही व्यक्तीला दत्तक घेण्यापूर्वी त्याच्या किंवा तिच्याकडे निहित असलेल्या कोणत्याही मालमत्तेतून काढून टाकणार नाही."

८.४. तथापि, हे प्रकरण केवळ हिंदू विधवेच्या दत्तक घेण्याच्या क्षमतेच्या प्रश्नाशी संबंधित नाही तर हिंदू विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलाला मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या कायदेशीर वारसांच्या काही श्रेणींना देय असलेल्या कुटुंब निवृत्तिवेतनच्या हक्काचे प्रश्न

समाविष्ट करते. वेळोवेळी सुधारित केलेल्या केंद्रीय नागरी सेवा (निवृत्तिवेतन) नियम, १९७२ च्या संबंधित नियमांचा संदर्भ घेणे आवश्यक आहे.

सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ३(१)(एफ) मध्ये 'कुटुंब निवृत्तिवेतन' या शब्दाची व्याख्या खालीलप्रमाणे केली आहे:

"कुटुंब निवृत्तिवेतन म्हणजे 'कुटुंब निवृत्तिवेतन, १९६४', जे नियम ५४ अंतर्गत स्वीकार्य आहे परंतु त्यात महागाई सवलतीचा समावेश नाही."

नियम ५४ मध्ये, इतर गोष्टींबरोबरच, देय असलेल्या कुटुंब निवृत्तिवेतनची रक्कम आणि ती भरण्यासाठी अवलंबल्या जाणाऱ्या प्रक्रियेचा समावेश आहे. नियम ५४(१४)(ब) जो या प्रकरणाशी संबंधित आहे, तो नियम ५४ च्या उद्देशाने 'कुटुंब' ची व्याख्या खालील शब्दांत करतो:

"(ब) सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संबंधात "कुटुंब" म्हणजे –

i) पुरूष सरकारी नोकराच्या बाबतीत पत्नी किंवा महिला सरकारी नोकराच्या बाबतीत पती;

आय ए) न्यायालयीनदृष्ट्या विभक्त झालेली पत्नी किंवा पती, व्यभिचाराच्या आधारावर असा विभक्तपणा मंजूर होत नसणे आणि जिवंत राहिलेल्या व्यक्तीला व्यभिचार केल्याबद्दल दोषी ठरवले जात नाही;

ii) पंचवीस वर्षे वयाची पूर्ण न झालेली अविवाहित मुलगी आणि अविवाहित किंवा विधवा किंवा घटस्फोटित मुलगी, ज्यामध्ये अशा मुलगा आणि मुलगी यांचा समावेश आहे ज्यांनी कायदेशीररित्या दत्तक घेतले आहे";

iii. अवलंबित पालक;

iv. सरकारी कर्मचाऱ्याचा अवलंबित अपंग भाऊ (म्हणजेच भाऊ किंवा बहीण).

त्या प्राथमिकतेसह, आपण हिंदू विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलाला सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४ अंतर्गत देय असलेल्या कौटुंबिक निवृत्तिवेतनच्या हक्काच्या प्रश्नावर विचार करू.

विश्लेषण –

९. १९५६ च्या एचएएमए अधिनियमाच्या कलम ८ मध्ये एका हिंदू महिलेला मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेण्याच्या क्षमतेशी संबंधित आहे. सदर तरतूद अल्पवयीन किंवा अस्वस्थ मनाची नसलेली हिंदू महिला स्वतःच्या हक्काने मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेण्याची परवानगी देते. या तरतुदीनुसार, ज्या हिंदू महिलेला पती आहे, तिने तिच्या पतीच्या स्पष्ट संमतीशिवाय दत्तक घेऊ नये. तथापि, अशी कोणतीही पूर्वअट हिंदू विधवा, घटस्फोटित हिंदू महिला किंवा ज्या हिंदू महिलेचा पती लग्नानंतर अखेर जग सोडून गेला आहे किंवा सक्षम अधिकारक्षेत्राच्या न्यायालयाने तिला अस्वस्थ मनाची घोषित केले आहे, तिच्या बाबतीत लागू नाही.

> ९.१. म्हणूनच, एका हिंदू महिलेला, ज्यामध्ये विधवेचाही समावेश आहे, स्वतःच्या हक्काने मुलगा किंवा मुलगी दत्तक घेण्याच्या क्षमतेबद्दल एक स्पष्ट वैधानिक घोषणा अस्तित्वात आहे. म्हणूनच, प्रश्न उद्भवतो की विधवेने किंवा विवाहित महिलेने दत्तक घेतलेल्या मुलाचे दत्तक कुटुंब काय असेल ज्याचा पती पूर्णपणे आणि शेवटी जगाचा त्याग केला आहे किंवा त्याला अस्वस्थ घोषित केले आहे. कायद्याच्या कलम १२ चा मजकूर या संदर्भात मर्यादित दृष्टिकोन देतो. तथापि, या न्यायालयाने सावन राम विरुद्ध कलावंती, ए.आय.आर. १९६७ एससी १७६१ या खटल्याद्वारे, विधवेने दत्तक घेतल्यावर, दत्तक

मुलगा किंवा मुलगी विधवेच्या मृत पतीच्या कुटुंबातील सदस्य मानली जाते असे घोषित करून हा पैलू स्पष्ट केला आहे.

९.२. पुढे, सीताबाई विरुद्ध रामचंद्र, ए.आय.आर. १९७० एससी ३४३ मध्ये, या न्यायालयाने कायद्याच्या कलम १२ अंतर्गत सूचीबद्ध केलेल्या दत्तक घेण्याच्या परिणामांची नोंद घेतली आणि हिंदू विधवेने दत्तक घेतल्याच्या परिणामांबद्दल खालीलप्रमाणे निरीक्षण केले:

"५. [...] कलम १२ आणि कलम ११ च्या उपकलम (vi) च्या मुख्य भागाच्या वाचनावरून हे स्पष्ट होते की कायद्याअंतर्गत दत्तक घेण्याचा परिणाम असा आहे की त्यामुळे दत्तक घेतलेल्या मुलाचे त्याच्या जन्माच्या कुटुंबातील सर्व संबंध तोडले जातात. मुलाचे त्याच्या जन्माच्या कुटुंबाशी कोणतेही संबंध पूर्णपणे संपतात. त्यानुसार, हे संबंध आपोआप दत्तक कुटुंबातील दत्तक घेतल्याने निर्माण झालेल्या संबंधांनी बदलले जातात. म्हणूनच मुलाला दत्तक देण्याचा कायदेशीर परिणाम म्हणजे मुलाला त्याच्या जन्माच्या कुटुंबातून त्याच्या दत्तक कुटुंबात स्थानांतरित करणे.

म्हणून, कलम ११ आणि १२ ची योजना अशी आहे की विधवेने दत्तक घेतल्यास दत्तक मूल विधवा ज्या दत्तक कुटुंबात होती त्या दत्तक कुटुंबात सामावून घेतले जाते. दुसऱ्या शब्दांत, दत्तक घेतलेले मूल विधवेच्या मृत पतीशी पुत्रत्वाच्या नात्याशी जोडलेले असते."

१०. हिंदू कायद्यांतर्गत दत्तक घेण्याचे परिणाम मान्य केल्यानंतर, या टप्प्यावर हे अधोरेखित करणे आवश्यक आहे की १९५६ च्या एचएएमए सदर तरतुदी हिंदू विधवेने दत्तक घेतलेल्या मुलाचे हक्क केवळ त्याच्या दत्तक कुटुंबाच्या बाबतीत ठरवतात. हिंदू कायद्यात उपलब्ध असलेल्या हिंदू विधवेच्या दत्तक मुलाचे हक्क आणि हक्क , त्याच्या दत्तक कुटुंबाच्या बाबतीत, अशा दत्तक मुलाला, सरकारच्या विरोधात, विद्यमान निवृत्तिवेतन नियमांद्वारे विशेषतः नियंत्रित केलेल्या प्रकरणात, स्वयंसिद्धपणे उपलब्ध असल्याचे मानले जाऊ शकत नाही. १९५६ च्या एचएएमए तरतुदी, वर चर्चा केल्याप्रमाणे, सामान्यतः हिंदू महिलेच्या मुलाला किंवा मुलीला दत्तक घेण्याच्या क्षमतेशी आणि अशा दत्तकानंतर होणाऱ्या परिणामांशी संबंधित आहेत. या तरतुदी अशा तात्काळ प्रकरणात फारशा मदत करत नाहीत ज्या दत्तक घेणाऱ्याच्या हक्कांशी संबंधित नाहीत जसे की हिंदू कायद्यांतर्गत येथे अपीलकर्ता, परंतु सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांनुसार त्याचे हक्क आणि हक्क देणे हिंदू कायद्यांतर्गत दत्तक घेतलेल्या मुलाचे हक्क आणि कुटुंब निवृत्तिवेतन घेण्याच्या त्याच्या हक्कांमध्ये एक महत्त्वाचा फरक आहे, ज्यामुळे सरकारी

तिजोरीवर भार पडतो. म्हणून, सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (ब) नुसार अपीलकर्त्याचे हक्क आणि हक्क देणे निश्चित करणे आवश्यक आहे.

> १०.१. नियम ५४, इतर गोष्टींबरोबरच, देय असलेल्या कुटुंब निवृत्तिवेतनाच्या रकमेशी आणि त्याच्या देयकासाठी अवलंबल्या जाणाऱ्या प्रक्रियेशी संबंधित आहे. नियम ५४(१४) (ब) जो या प्रकरणाशी संबंधित आहे, तो नियम ५४ च्या उद्देशाने 'कुटुंब' ची व्याख्या करतो. अपीलकर्त्याच्या बाबतीत असे आहे की सरकारी कर्मचाऱ्याने "कायदेशीररित्या दत्तक घेतलेला मुलगा किंवा मुलगी" सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर कुटुंब निवृत्तिवेतनाचा दावा करण्यास पात्र आहे , आणि म्हणूनच, असा लाभ त्याच्या बाजूनेही वाढवला पाहिजे. जरी तो सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने दत्तक घेतला असला तरी, तो मृत सरकारी कर्मचाऱ्याचा दत्तक मुलगा मानला पाहिजे आणि म्हणून त्याला कुटुंबातील व्यक्तीचा लाभ दिला पाहिजे.

११. या प्रकरणात सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४)(ब) मध्ये आढळणाऱ्या "सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संबंधात" या वाक्यांशाचा अर्थ लावण्याची आवश्यकता आहे.

या प्रकरणाच्या या पैलूशी, म्हणजेच, सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४)(ब) मध्ये दिसणाऱ्या "सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संबंधात" या वाक्यांशाचा परिणाम, अपीलकर्त्याचा कुटुंब निवृत्तिवेतनचा हक्क निश्चित करताना, "च्या संबंधात" या वाक्यांशाच्या अर्थ लावण्यावरील डोयपॅक सिस्टम्स प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध युनियन ऑफ इंडिया, (१९८८) २ एससीसी २९९ मध्ये या न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ घेणे उपयुक्त ठरेल:

या प्रकरणात, स्वदेशी कापूस गिरण्या कंपनी लिमिटेड (अधिग्रहण आणि हस्तांतरण उपक्रम) अधिनियम, १९८६ च्या संदर्भात "च्या संबंधात" या वाक्यांशाचा अर्थ लावताना या न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निर्णय दिला:

> "५०. "च्या संबंधात" (तसेच "च्या संबंधात") ही अभिव्यक्ती ही खूप व्यापक अभिव्यक्ती आहे जी दुसऱ्या विषयाच्या आधी गृहीत धरते. हे व्यापकतेचे शब्द आहेत ज्यांचे संदर्भानुसार प्रत्यक्ष महत्त्व तसेच अप्रत्यक्ष महत्त्व दोन्ही असू शकते ... या संदर्भात पृष्ठ ६२० आणि ६२१ वरील ७६ कॉर्पस ज्युरिस सेकंडमचा संदर्भ दिला जाऊ शकतो जिथे असे म्हटले आहे की "संबंध" हा शब्द संबंधात आणणे किंवा संबंधात आणणे असा देखील परिभाषित केला आहे. हे स्पष्टपणे नमूद केले आहे की "संबंधित" हा शब्द "संबंधित" आणि "संबंधित" च्या समतुल्य

किंवा समानार्थी मानला गेला आहे. "संबंधित" हा शब्द आकुंचनाचा नाही तर विस्ताराचा अभिव्यक्ती आहे."

[माझ्याकडून भर दिला]

११.१. कायद्यांमध्ये "च्या संबंधात" या वाक्यांशाचा वापर एका व्यक्तीला किंवा वस्तूला दुसऱ्या व्यक्तीला किंवा वस्तूशी जोडण्यासाठी केला जातो. अशा संबंधाचे किंवा संबंधाचे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष स्वरूप संदर्भावर अवलंबून असते. सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४(१४)(ब) मध्ये, "सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संबंधात" हा वाक्यांश सूचित करतो की त्या अंतर्गत सूचीबद्ध केलेल्या व्यक्तींच्या श्रेणी, जसे की पत्नी, पती, न्यायालयीनदृष्ट्या विभक्त पत्नी किंवा पती, मुलगा किंवा पंचवीस वर्षे वयाची नसलेली अविवाहित मुलगी, दत्तक मुलगा किंवा मुलगी इत्यादींना मृत सरकारी कर्मचाऱ्याशी जोडण्याचा प्रयत्न केला जातो. संदर्भानुसार, मृत सरकारी कर्मचाऱ्याशी अशा व्यक्तींचा संबंध किंवा संबंध थेट असावा आणि दूरस्थ नसावा. सदर नियमानुसार कुटुंबातील सदस्याचा मृत सरकारी कर्मचाऱ्याशी जवळचा संबंध असावा आणि तो त्याच्या हयातीत त्याच्यावर अवलंबून असावा. म्हणून, सरकारी

कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने दत्तक घेतलेला मुलगा किंवा मुलगी, सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४(१४)(ब) अंतर्गत 'कुटुंब' च्या व्याख्येत समाविष्ट करता येत नाही.

१२. पूनमल विरुद्ध भारत संघ, (१९८५) ३ एससीसी ३४५ या न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ घेणे देखील योग्य ठरेल, ज्यामध्ये 'कुटुंब निवृत्तिवेतन' कोणत्या उद्देशाने दिली जाते हे या न्यायालयाने खालील शब्दांत अधोरेखित केले आहे:

"कुटुंब निवृत्तिवेतनाची संकल्पना १९५० मध्ये आली. जेव्हा एखादा सरकारी कर्मचारी कामावर असताना किंवा निवृत्तीनंतर लगेचच मृत्युमुखी पडतो, तेव्हा पारंपारिक भारतीय कुटुंबात एकमेव कमावत्या सदस्याच्या मृत्यूनंतर विधवा किंवा अल्पवयीन मुले केवळ अनाथ होत नसत तर त्यांना अधिकाधिक दारिद्र्य आणि उपासमारीचा सामना करावा लागत असे. पारंपारिकपणे सांगायचे तर, विधवा महिलांना रोजगार मिळवण्याच्या स्थितीत फारसे काही नव्हते. तिला सर्वात जास्त त्रास सहन करावा लागला कारण तिला पतीच्या सहवासापासून वंचित ठेवण्यात आले आणि आर्थिकदृष्ट्याही ती अनाथ झाली. सामाजिक-आर्थिक न्यायाचे एक उपाय म्हणून, विधवांना

संकटातून बाहेर पडण्यास आणि अल्पवयीन मुले प्रौढ होईपर्यंत त्यांना काही आधार देण्यासाठी कुटुंब निवृत्तिवेतन योजना आखण्यात आली. कुटुंब निवृत्तिवेतन योजना आखण्यामागे हीच मूळ प्रेरणा असल्याचे दिसून आले. वेळोवेळी त्याचे उदारीकरण करण्यात आले. तथापि, उदारीकरण या अटीच्या अधीन होते की सरकारी कर्मचाऱ्यांनी त्यांच्या आयुष्यात दोन महिन्यांच्या वेतनाइतकी रक्कम किंवा ५,००० रुपये मृत्यु-सह-निवृत्ती उपदान मधून जे कमी असेल ते योगदान द्यावे असे मान्य केले होते. ज्या सरकारी कर्मचाऱ्यांनी ही अट मान्य केली नाही त्यांना कुटुंब निवृत्तिवेतन योजनेचा लाभ नाकारण्यात आला.

वरील उताऱ्यावरून हे स्पष्ट होते की कुटुंब पेन्शन ही मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या कुटुंबातील सदस्यांना संकटातून बाहेर काढण्यासाठी आणि त्यांना काही मदत देण्यासाठी तयार करण्यात आली होती. म्हणूनच, 'कुटुंब' या शब्दाची व्याख्या अशा व्यक्तींना समाविष्ट करण्यासाठी वाढवता येत नाही जे त्याच्या मृत्यूच्या वेळी सरकारी कर्मचाऱ्यावर अवलंबून नव्हते.

१२.१. ते त्याच्या साह्याने ओळखले जाते"या तत्त्वात वर्णन केलेले रचनेचे तत्व या प्रकरणात लागू केले जाऊ शकते. सदर

तत्व असे मांडते की एखाद्या वाक्यांशाचा अर्थ त्याच्या सभोवतालच्या शब्दांच्या आधारे काढला पाहिजे. या प्रकरणात, सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (ब) अंतर्गत सूचीबद्ध केलेले वारस हे मृत सरकारी कर्मचाऱ्याचे तात्काळ अवलंबित आहेत. म्हणून, ज्या व्यक्ती सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूपूर्वी त्याच्यावर अवलंबून नव्हत्या त्यांना सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४(१४)(ब) अंतर्गत 'कुटुंब' च्या व्याख्येत समाविष्ट केले जाऊ शकत नाही.

१३. शिवाय, अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांच्या युक्तिवादाला आम्हाला अनुकूलता मिळत नाही की निवृत्तीनंतर जन्मलेल्या किंवा दत्तक घेतलेल्या मुलांना कुटुंब निवृत्तिवेतन मिळण्यापासून रोखण्यासाठी सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४(१४)(ब) मध्ये असलेली मर्यादा तरतुदीतील नंतरच्या सुधारणांद्वारे काढून टाकण्यात आली आहे, त्यामुळे सरकारी कर्मचाऱ्याच्या निवृत्तीनंतर कधीही दत्तक घेतलेल्या मुलांना, ज्यामध्ये सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने त्याच्या मृत्यूनंतर दत्तक घेतलेल्या मुलांचा समावेश आहे, कुटुंब निवृत्तिवेतन देण्यासाठी 'कुटुंब' या व्याख्येत समाविष्ट केले पाहिजे. अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांनी सुचवल्याप्रमाणे ही तरतूद तितकी विस्तृत असू शकत नाही. कुटुंब निवृत्तिवेतनच्या लाभाची व्याप्ती केवळ सरकारी कर्मचाऱ्याने त्याच्या/तिच्या हयातीत कायदेशीररित्या दत्तक घेतलेल्या मुलांपुरती मर्यादित असणे

आवश्यक आहे. 'कुटुंब निवृत्तिवेतन'च्या हक्काच्या विशिष्ट संदर्भात आणि सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संबंधात सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांतर्गत 'कुटुंब' ची व्याख्या संकुचित शब्दात दिली आहे. म्हणून, कुटुंब निवृत्तिवेतन देण्याच्या संदर्भात, सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांच्या नियम ५४ (१४) (बी)(ii) मधील "दत्तक" हा शब्द सरकारी कर्मचाऱ्याने त्याच्या/तिच्या हयातीत घेतलेल्या दत्तकपुरता मर्यादित असावा आणि सरकारी कर्मचाऱ्याच्या हयातीत असलेल्या जोडीदाराने त्याच्या/तिच्या मृत्यूनंतर घेतलेल्या दत्तक प्रकरणात तो लागू केला जाऊ नये. कारण या तरतुदीचा उद्देश मुलाला पंचवीस वर्षांचे होईपर्यंत आणि अविवाहित किंवा विधवा किंवा घटस्फोटित मुलीला दत्तक मुलासारखेच किंवा अविवाहित दत्तक मुलीला आधार देणे आहे, जेव्हा सरकारी कर्मचाऱ्याने त्याच्या/तिच्या हयातीत असे दत्तक घेतले असेल.

१४. शिवाय, मृत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर त्याच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाची तुलना सरकारी कर्मचाऱ्याच्या विधवेने त्याच्या मृत्यूनंतर दत्तक घेतलेल्या मुलाशी करावी. वारसांच्या पूर्वीच्या श्रेणीतील मुले कुटुंबाच्या व्याख्येत येतात कारण असे मूल मृत सरकारी कर्मचाऱ्याचे मरणोत्तर मूल असेल. अशा मरणोत्तर मुलाचा हक्क सरकारी कर्मचाऱ्याच्या मृत्यूनंतर जिवंत जोडीदाराने दत्तक घेतलेल्या मुलापेक्षा पूर्णपणे वेगळा आहे. त्याचे कारण फार दूर नाही. कारण मृत सरकारी कर्मचाऱ्याचा त्याच्या मृत्यूनंतर दत्तक घेतलेल्या मुलाशी कोणताही संबंध नसता, जो मरणोत्तर मुलाच्या विरोधात असतो. म्हणून, सरकारी कर्मचाऱ्याच्या संदर्भात "कुटुंब" या शब्दाची व्याख्या म्हणजे

"कुटुंब" या शब्दाच्या नावात येणाऱ्या विविध श्रेणीतील व्यक्ती आणि त्याच्या हयातीत सरकारी कर्मचाऱ्याशी कौटुंबिक संबंध असलेल्या सर्व व्यक्ती. इतर कोणत्याही अर्थ लावल्याने कुटुंब निवृत्तिवेतन देण्याच्या बाबतीत तरतुदीचा गैरवापर होईल.

१५. विजयालक्ष्मम्मा प्रकरणात या न्यायालयाचा निर्णय अपीलकर्त्याच्या खटल्याला मदत करणार नाही असे देखील आढळून आले आहे. सदर प्रकरण सध्याच्या प्रकरणातील तथ्यांना लागू होत नाही कारण सदर प्रकरण विधवेच्या दत्तक घेण्याच्या अधिकाराशी आणि दत्तक घेतलेल्या मुलाच्या वारशाच्या अधिकाराशी संबंधित आहे. सदर प्रकरण फक्त सीसीएस (निवृत्तिवेतन) नियमांनुसार 'कुटुंब' च्या व्याख्येशी संबंधित आहे. सदर व्याख्या ही एक प्रतिबंधात्मक आणि विशिष्ट आहे आणि हिंदू कायद्यानुसार किंवा इतर वैयक्तिक कायद्यांनुसार प्रदान केल्याप्रमाणे सर्व वारसांना त्याच्या व्याप्तीमध्ये समाविष्ट करण्यासाठी ती वाढवता येत नाही. कायद्यातील शब्दाचा अर्थ लावताना, दुसऱ्या कायद्यात त्या शब्दाला किंवा संकल्पनेला दिलेला अर्थ स्वीकारताना सावधगिरी बाळगणे आवश्यक आहे.

१६. वर दिलेल्या कारणांच्या आधारे, सध्याचे अपील फेटाळले जाऊ शकते आणि त्यानुसार, फेटाळले जाते. मुंबई उच्च न्यायालयाचा दिनांक ३० नोव्हेंबर २०१५ चा निकाल याद्वारे पुष्टी केली जाते.

पक्षांनी त्यांचा संबंधित खर्च उचलावा.

अपील फेटाळले.

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल."